

Yükümlülük Suçlarının Kasıtlı Extraneus Aracılığıyla İşlenmesi

Die Begehung von Pflichtdelikten durch den vorsätzlich ausführenden Extraneus (qualifikationlos-doloses Werkzeug)

Araş. Gör. Fahrettin Kıdıl*

ÖZ

Fiil hakimiyetinin tüm suçlarda failliği tayin eden bir kriter olduğu düşüncesi, monist bir anlayışa dayanan hâkim ayrıştırma modelini temsil etmektedir. Ancak özellikle Roxin'in yükümlülük suçları öğretisiyle birlikte bu monist modele yöneltilen eleştirilerin çok önemli bir zemin bulduğunu söylemek mümkündür. Buna göre fiil hakimiyeti, sadece hakimiyet suçlarında fail ile şerik arasındaki ayrımı doğru bir şekilde açıklamaktadır. Suçta tarif edilen haksızlığın farklı bir yapıya sahip olduğu yükümlülük suçlarında ise failin kim olduğu sorusuna "yükümlülüğün ihlali" kıstası üzerinden cevap verilmektedir. Bu iki temel düşüncenin karşı karşıya geldiği önemli sorun alanlarından birisi de Alman hukukunda qualifikationlos-doloses Werkzeug kavramıyla ele alınan olay grubudur. İlgili olaylarda kanuni tarif gereği özel yükümlülük altında olan kişi, görünürde hukuki değeri ihlal edici karakteri daha baskın olan nihai eylemin icrasını bir başkasına bırakmaktadır. Bu davranış, intraneusun yönlendirmesi üzerine, kasten hareket eden ancak özel yükümlülük altında olmayan extraneus tarafından yerine getirilmektedir. Dolayısıyla özel yükümlülük altında olanın suçun icrasına yönelik vakalar üzerinde fiili bir hakimiyet tesis edemediği, bu anlamda hâkim konuma sahip kişinin ise özel yükümlülük altında olmaması nedeniyle suçun unsurlarını tek başına

* Araştırma Görevlisi, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı, fhrtnkidil@gmail.com, ORCID:0000-0003-3342-8348.

gerçekleştiremediği bir durum ortaya çıkmaktadır. Burada tarafların ceza sorumluluğunun belirlenmesinde ortaya çıkan problemler, geleneksel fiil hakimiyeti düşüncesinin gittikçe daha fazla sorgulanmasına sebep olmaktadır. Makale, Türk ceza hukuku literatüründe yeterince ele alınmayan bu sorunları, belirli yükümlülük suçları üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yükümlülük suçları, fiil hakimiyeti, normatif fiil hakimiyeti, yükümlülüğe aykırılık, dolaylı faillik, doğrudan faillik*

The Commission of Duty Crimes by the Deliberately Acting Extraneus

ABSTRACT

The idea that control over the act (Tatherrschaft) is a criterion that determines perpetration in all offenses represents a dominant model that explains the distinction between principal and accomplice with a monistic approach. However, especially Roxin's theory on duty offenses has brought forth substantial criticism against the existing view. Accordingly, this main control criterion is only effective in differentiating between the principal and the accomplice in crimes where control over the act plays a crucial role. In duty-offenses, where the unlawfulness described in the crime has a different structure, the appropriate assessment should be based on the criterion of "violation of the duty." One of the major problem areas where these two fundamental approaches collide is the group of cases that are addressed in German criminal law under the concept of qualifikationlos-doloses Werkzeug (unqualified-willful tool). In the relevant cases, the person who is under a special duty (intraneus) according to the crime definition delegates the execution of the final act, which ostensibly has a more prominent character of violating the legal value, to another person (extraneus) without the necessary crime qualification (Pflichtstellung). This leads to situation where the person under a special duty cannot have actual control over the execution of the crime, while the person in a dominant position cannot fulfill the elements of the crime on their own due to the

lack of a special duty. The problems that arise in determining the criminal responsibility of these two parties in such cases raise questions about the traditional monistic application of the criterion 'control over the act'. This article aims to examine these issues, which have not been sufficiently addressed in Turkish criminal law literature so far, through certain duty-offenses.

Keywords: *Duty crimes, control over the act, normative control over the act, breach of duty, indirect perpetration, direct perpetration*

I. Qualifikationlos-doloses Werkzeug Kapsamındaki Olay Grubu

Bire bir çevirisi yapılacak olursa “niteliği haiz olmayan kasıtlı araç” anlamına gelen *qualifikationlos-doloses Werkzeug* kavramı, Alman ceza hukukunda kasten hareket eden ancak özel fail vasfını taşımayan kişinin, bu konumda olan *intraneus* tarafından suçun işlenmesinde “kullanıldığı” olayları karşılamaktadır. Burada her ne kadar kendisinden araç (*Werkzeug*) olarak bahsedilse de öndeki kişide, normalde dolaylı faillikte görüldüğü şekliyle herhangi bir irade eksikliği söz konusu değildir. Kendisi kasten ve özgür iradesiyle suçun icrasına iştirak etmektedir. Suç tipine mahsus ve özel yükümlülüğün esas muhatabı, suçun dışsal icrasını özel yükümlülük altında olmayan bir aracıya bırakmaktadır. Bu nedenle eylemi gerçekleştiren *extraneus* için özel fail vasfı, arkadaki *intraneus* için ise fiil hakimiyeti eksik olacağından, dolaylı failliğin kurgulanmasında sorun yaşanmaktadır. Azmettirme ilişkisi için de fail tarafından gerçekleştirilen esas fiile ihtiyaç vardır. Burada *extraneus*, özel fail sıfatını haiz olmadığından esas fiili gerçekleştirememektedir.¹

Alman öğretisinde bu sorunu ortaya koymak için, yükümlülük suçu kabul edilen ve Alman Ceza Kanunu'nda (AlCK) m. 288'de düzenlenen “*icra takibini engelleme suçu*”nun örnek verildiği görülmektedir. Bu suç, “*kendisine yönelik bir icra takibi tehdidi altında olan*

¹ Rolf Dietrich Herzberg, *Täterschaft und Teilnahme*, C.H.Beck, München, 1977, s. 31, 32.

ve alacaklının tatminini engellemek amacıyla malvarlığının unsurlarını satan veya gizleyen kişi"yi cezalandırmaktadır. Dolayısıyla suç tipi sadece icra takibi tehdidi altında olan bir kimse tarafından işlenebilir. Ancak tatildeyken yahut iş için yurt dışındayken; kendisine icra takibi yapılacağını öğrenen A, giderken anahtarını bıraktığı komşusu B'yi arayıp durumu anlatarak, evdeki değerli eşyaları alıp bir yerde gizlemesini isterse ve B de denileni yaparsa, yukarıda bahsettiğimiz türden bir sorunla karşılaşılır.² Diğer taraftan AİCK m. 266'da güveni kötüye kullanma ve zimmet suçlarına karşılık gelen güvene aykırılık suçu (*Untreue*) düzenlenmiştir. Buna göre kanun, resmi görev, hukuki işlem ya da güven ilişkisi nedeniyle özel yükümlülük altındaki fail, kendisine yönelik yükümlülüğü ihlal eder ve bu suretle malvarlığı çıkarlarını korumakla yükümlü olduğu kişiye zarar verirse cezalandırılmaktadır. Dolayısıyla örneğin varlık yöneticisi (*Vermögensverwalter*) intraneus, kendisine yönetilmesi için verilen bir malvarlığına extraneus aracılığıyla zarar verir yahut bunları kendi mülkiyetine geçirmek için extraneusun eylemi ile yurt dışına kaçırırsa benzer bir sorun ortaya çıkacaktır.³

Aynı problem Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) düzenlenen yükümlülük suçları üzerinden de somutlaştırılabilir. AİCK m. 266 için verilen örneğin, güveni kötüye kullanma (TCK m. 155) ve zimmet suçu (TCK m. 247) için de geçerli olacağı açıktır. Benzer şekilde bir şirketteki yönetici konumu gereği; şirketin ticari ve müşteri sırlarına vakıf olan A, bilgisayarında depoladığı ticari bilgilerin, yine aynı bilgisayardan rakip şirkete e-posta yoluyla gönderilmesini, kişisel asistanından talep edebilir. Burada TCK m. 239 gereği ifşa eylemi, son tahlilde bir extraneus tarafından gerçekleştirilmiş olur. TCK m. 209'da düzenlenen açığa imzanın kötüye kullanılması suçu da bu bağlamda örnek olarak kullanılabilir. Kanun koyucu suçun birinci fıkrasında; özel bir yükümlülüğün ihlalini cezalandırmaktadır. Fail kendisine güvenilerek

² Örnek için bkz. Claus Roxin, *Täterschaft und Tatherrschaft*, De Gruyter, Berlin/Boston, 2022, s. 429; Herzberg, *Täterschaft*, s. 31.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Claus Roxin, "Pflichtdelikte und Tatherrschaft", *Festschrift für Bernd Schünemann*, De Gruyter, 2014, 509-532, s. 509; aynı yazar, *Täterschaft*, s.401.

teslim edilen imzalı ve kısmen veya tamamen boş bir kâğıdı, verilme nedeninden farklı bir şekilde doldurduğunda bu güven ilişkisinden ortaya çıkan sosyal rolüne uygun davranma yükümlülüğünü ihlal etmiş olur.⁴ Bu özel yükümlülük sadece belgenin imzalayan tarafından kendisine teslim edildiği kişi için söz konusudur.⁵ Öte yandan bu suç icra takibi örneğindeki gibi kasıtlı hareket eden bir başkası aracılığıyla da gerçekleştirilebilir. Örneğin imzalı kâğıdı iş yerindeki sekterine teslim etmiş olan A, ofiste olmadığı bir gün kendisini arayarak, belgeyi farklı bir şekilde doldurmasını ister ve sekreter de durumu bilerek kâğıdı doldurur. Burada sekreter belgeyi hukuka aykırı olarak ele geçirmedikten dolayı ikinci fıkradaki genel icrai suç gündeme gelmez. Bununla birlikte özel yükümlülüğü bulunmayan sekreterin, birinci fıkradaki suçu fail olarak gerçekleştirdiği düşünülemez.⁶

Bu örnek suçlar üzerinden ortaya konulan özel sorunun inceleneceği makalede yükümlülük suçlarına ilişkin detaylı bir değerlendirme yapılmayacaktır. Dolayısıyla yükümlülük suçlarının

⁴ Suçun güveni kötüye kullanmayla ilişkisi hakkında bkz. Dilek Özge Erdem, "Türk Ceza Hukukunda Açığa Atılan İmzanın Kötüye Kullanılması Suçu (TCK m. 209)", *CHD*, Cilt 13, Sayı 37, Ağustos 2018, 171-194, s. 173.

⁵ Bu hususiyeti dikkate alan bir *Yerdelen*, birinci fıkrayı özgü suç kabul etmektedir. Bkz. Erdal Yerdelen, "Açığa İmzanın Kötüye Kullanılması Suçu", *CHD*, Cilt 8, Sayı 23, Aralık 2013, 71-91, s. 75.

⁶ Öğretide *Yerdelen*, özgü suç kabulüyle birlikte, "verilme amacı dışında doldurma hareketi"nin, bizzat fail tarafından yapılmasını şart görmemektedir. Dolayısıyla boş belge bir başkası tarafından doldurulsa da bu suç oluşacaktır. Bunun da ötesinde yazar, özgü suça karakterini veren şeyin doldurma hareketi olduğunu değerlendirerek, verdiğimiz örnekte sekterin fail sayılmasını, özel yükümlülük altındaki kişinin ise azmettiren olarak suçtan sorumlu tutulmasını savunmaktadır. Eğer suça karakterini veren şey doldurma hareketiyse ve bunu gerçekleştiren herkes fail olabiliyorsa burada neden özgü suç kabulünden hareket edildiği anlaşılacaktır. Bu sonuç, özgü suçlarda özel fail vasfının önemli olmadığı, suça yönelik olaylar üzerinde fiil hakimiyeti tesis edenin bu suçlarda da fail sayılması gerektiği anlamına gelir. Bkz. Yerdelen, s. 83.

kapsamı⁷, bunların özgü suçla örtüşen veya ayrılan yönleri⁸ ya da yükümlülük suçlarının kendi içinde sınıflandırılması⁹ gibi konular sonradan ele alınmak üzere başka bir çalışmaya bırakılmıştır.¹⁰ Burada sadece *qualifikationlos-doloses Werkzeug* denilen özel bir konstellasyona ilişkin literatürdeki iki temel ayırım modelinin ulaştığı sonuçlar üzerinde durulacaktır:

i. tüm suçlarda tek bir faillik kriterinin ("*Universalkriterium*"¹¹) uygulanmasını savunan monist yaklaşımda ("*monistisches Denken*") hâkim görüşü temsilen fiil hakimiyeti öğretisi

ii. suçların yapılarından hareketle farklı faillik kriterlerini uygulayan çoğulcu yaklaşım ("*pluralistisches Denken*") bağlamında yükümlülük suçları öğretisi.¹²

⁷ Muhammed Demirel, *Suçta İştirakte Bağlılık Kuralı*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 114 vd.

⁸ Tülay Kitapçioğlu Yüksel, *Özgü Suç*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021, s. 89 vd.; Gülsün Ayhan Aygörmöz, *Çevre Ceza Hukuku Cilt I*, On iki Levha, İstanbul, 2021, s. 66 vd.; Demirel, s. 120 vd.

⁹ İlgili suç tipinde yükümlülük ihlalinin, belirli bir fiilin icrasıyla tarif edilip edilmediğine göre *sırf yükümlülük suçları / hakimiyet + yükümlülük suçları* için bkz. İzzet Özgenç, "Failliğin Üçüncü Bir Görünüş Şekli Olarak Müşterek Faillik", *SÜHFD*, Cilt 4, Sayı 1-2, 1994, 159 – 190, s. 188, 189. Özel yükümlülüğün temel suç tipinde veya nitelikli halde öngörülmüş olmasına göre *sırf yükümlülük suçları / görünüşte yükümlülük suçları* için bkz. Demirel, s. 117-120.

¹⁰ Yükümlülük suçlarının kapsamı ve bu suç kategorisinin fail-şerik ayrımı açısından önemi öğretilerde oldukça tartışmalı bir konudur. Bu tartışmaların merkezi konumunda olan Alman ceza hukukunda; monist bir anlayışla savunulan fiil hakimiyeti teorisinin, hala baskın görüşü oluşturduğunu söylemek mümkündür. Aynı yönde bkz. Holm Putzke, "Pflichtdelikte und objektive Zurechnung", *Festschrift für Roxin*, De Gruyter, 2011, 425-438, 425 vd.

¹¹ Peter Cramer, "Gedanken zur Abgrenzung von Täterschaft und Teilnahme", *Festschrift für Paul Bockelmann*, Beck, München, 1979, 389-403, s. 395.

¹² İki farklı ayırım modeli hakkında ayrıntılı açıklamalar için Raúl Pariona Arana, *Täterschaft und Pflichtverletzung*, Nomos, Baden-Baden, 2010, s. 30 vd.

II. Fiil Hakimiyeti Üzerinden Dolaylı Faillik veya Cezasızlık Kabulü

Yükümlülük suçlarında faillik kriteri olarak fiil hakimiyetinden vazgeçilmediğinde yukarıdaki örneklerde intraneusu sorumlu tutabilmenin tek yolu, fiil hakimiyeti kavramını gerçek anlamından uzaklaştırmaktır.¹³ İlgili olaylarda cezasızlık en istenmeyen sonuç olacağından¹⁴ bu tür bir cezalandırma boşluğundan kaçınma noktasında “fiil hakimiyeti prensibinin normatifleştirilmesi”¹⁵ çabaları, geleneksel fiil hakimiyeti düşüncesi¹⁶ açısından “kurtarıcı” bir rol üstlenmektedir. Buna göre suçun icrası aşamasına katılmasa da özel yükümlülüğün muhatabı konumunda olan arkadaki kişinin (*Hintermann*) fiil hakimiyeti, normatif veya sosyal bir bağlamda ele alınmalıdır. Nitekim *Rengier*'e göre¹⁷ ilgili suçlarda yalnızca arkadaki yükümlülük sahibi kişi, kastla hareket eden bir başkası aracılığıyla suçun unsurlarını yerine getirebilme ve bunu kendi hakimiyetinde gerçekleştirme imkânına sahiptir. Bunun fail vasfını haiz olan kişiye sağladığı güç, normatif fiil hakimiyetinin gerekçesini oluşturmaktadır. Benzer açıklamalarla *Welzel*¹⁸, özgü suçun faili konumundaki intraneusun, suça yönlendirme

¹³ Buna yönelik eleştirel bir değerlendirme için bkz. Rolf Dietrich Herzberg, “Grundfälle zur Tatherrschaftslehre”, *JUS*, 1974 (6), 374–379, s. 376-377. Aynı yönde bkz. Bernd Schünemann/Luis Greco, *Leipziger Kommentar Band 2*, De Gruyter, Berlin/Boston, 2020, § 25, n. 156.

¹⁴ “Büyük bir adaletsizlik” bkz. Hans-Heinrich Jescheck/Thomas Weigend, *Lehrbuch des Strafrechts Allgemeiner Teil*, (5. Bası), Duncker & Humblot, Berlin, 2005, s. 670; “katlanılmaz bir sonuç” bkz. Christian Jäger, *Examens-Repetitorium Strafrecht Allgemeiner Teil*, (11. Bası) C.F. Müller, Heidelberg, 2024, n. 350.

¹⁵ Uwe Murmann, *Grundkurs Strafrecht Allgemeiner Teil*, (6. Bası), C. H. Beck, München, 2021, § 27, n. 25.

¹⁶ Intraneusun dolaylı failliğini fiil hakimiyetinin normatifleştirilmesi suretiyle açıklayan yazarların geleneksel görüşü temsil ettiği yönünde bkz. Schünemann/Greco, § 25, n. 156.

¹⁷ Rudolf Rengier, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, (12 Bası), C. H. Beck, München, 2020, § 43, n. 18.

¹⁸ Hans Welzel, *Das Deutsche Strafrecht*, (11. Bası), Walter de Gruyter, Berlin, 1969, s. 104.

davranışıyla extraneus için özgü suça katılma imkânı verdiği dikkat çekmektedir. İlk defa bu davranışın ortaya çıkardığı imkân sayesinde intraneus, extraneusun suçun icrasına katılımı üzerinde sosyal bir fiil hakimiyeti elde eder. Aynı yönde *Jescheck/Weigend*,¹⁹ arkadaki kişinin katılımının, suçun işlenmesindeki önemine vurgu yapmaktadır. Eğer intraneus olaya dahil olmasaydı ve aracı kişi üzerinde bu tür bir etki göstermeseydi ilgili suçların işlenmesinden bahsedilemeyecekti. Arka plandaki kişinin hukuken gerekli olan bu etkisi, fiil hakimiyetini ortaya çıkarır. Öte yandan burada extraneus üzerinde tesis edilmesi gereken psikolojik etkinin, en azından azmettirme ağırlığında olması gerekir. Dolayısıyla normatif-psikolojik bir fiil hakimiyeti söz konusudur.

Bu çerçevede *Murmann*'a göre²⁰ yapılması gereken, fiil hakimiyetini enstrümental anlamda “dış olayların yönlendirilmesi/kontrolü” şeklinde değil normatif anlamda sosyal bir hakimiyet ilişkisi olarak kabul etmektir. Böylece özel yükümlülük altındaki fail, dışsal mahiyeti itibarıyla ikincil nitelikte görülen eylemler aracılığıyla da fiil üzerinde hakimiyet kurabilir. Bu örneklerde intraneusun suça azmettirme eylemi dışardan bakıldığında ikincil nitelikte olsa da hakimiyet ilişkisi kabul edilmelidir. Benzer yönde olan tüm bu açıklamalar çerçevesinde dolaylı fail olan intraneusun üstünlüğü, olgusal bir üstünlüğe değil normatif bir bakış açısıyla oluşturulan hukuki bir üstünlüğe dayandırılmaktadır. Extraneus ise dolaylı failin normatif fiil hakimiyetiyle gerçekleştirdiği suça yardım edendir.²¹

Diğer taraftan ilgili örneklerde olgusal fiil hakimiyetinde ısrarcı olunursa bu sefer hem intraneusun hem extraneusun cezalandırılmayacağı sonucu ortaya çıkar.²² Nitekim öğretide bu ısrarı

¹⁹ *Jescheck/Weigend*, s. 670.

²⁰ *Murmann*, § 27, n. 17, 25.

²¹ *Jäger*, n. 350.

²² René Bloy, *Die Beteiligungsform als Zurechnungstypus im Strafrecht*, Duncker & Humblot, Berlin, 1985, s. 241; Fiil hakimiyeti bakış açısıyla tutarlı çözümün bu olduğu yönünde Claus Roxin, *Strafrecht Allgemeiner Teil Band II*, C. H. Beck, München, 2003, § 25, n. 279.

dile getiren *Otto*²³, normatif değerlendirmelerin, fiil hakimiyeti öğretisini temel yaklaşımından kopardığı görüşündedir. Zira fiil hakimiyeti öğretisinin temel hareket noktası, “*olay akışı üzerinde gerçek bir kontrole dayanan fiil hakimiyeti*”ni tespit etmektir. İlgili olaylarda arkadaki kişiye bu tür bir hakimiyeti sağlayabilecek unsur bulunamıyorsa (zorlama veya hata gibi), gündeme gelecek cezalandırma boşluğunu doldurma görevi öğretinin değil kanun koyucunun işidir. Yazara göre gerek normatif fiil hakimiyeti gerekse “yükümlülük ihlali” üzerinden yapılan açıklamalar, arkadaki kişinin hakimiyetini gerekçelendiremez. Her ikisi de esas olarak, korkulan cezasızlık neticesini engellemeyi hedefler.

III. Yükümlülüğe Aykırılık Kriteri Üzerinden Dolaylı Faillik Kabulü

Failliği genel anlamda “suça yönelik vakaların merkez figürü” olarak kabul eden *Roxin*; hakimiyet suçlarında fiil hakimiyetiyle tayin edilen bu merkez figürün, yükümlülük suçlarında suç tipinin temelini oluşturan ve belli kişilere özgülenen yükümlülüğün ihlaliyle belirlenmesi gerektiği görüşündedir.²⁴ Yazara göre bu suçlar, üstlendiği sosyal rolün gereğine aykırı davrandığı için failin cezalandırıldığı ve bu nedenle davranışın dışsal niteliğinin kanun koyucu için çok fazla önem arz etmediği suçlardır.²⁵ Bu suç tipleri ilgili rollerin ortaya çıktığı “*hukuk tarafından zaten şekillendirilmiş yaşam alanlarıyla ilgili olup bu alanların işlevselliğini korumayı amaçlamaktadır*”.²⁶ Diğer bir ifadeyle failin tarafı olduğu bir ilişkide ve içinde bulunduğu yaşam alanında kendisine

²³ Harro Otto, *Grundkurs Strafrecht Allgemeine Strafrechtslehre*, (7. Bası) De Gruyter, Berlin, 2004, § 21, n. 93 vd.; aynı yazar, “Täterschaft, Mittäterschaft, mittelbare Täterschaft”, *JURA*, Cilt 27, Sayı. 5, 1987, 246-258, s. 256.

²⁴ Roxin, *Täterschaft*, s. 29, 394; aynı yazar, *Kriminalpolitik und Strafrechtssystem*, Walter De Gruyter, Berlin, 1973, s. 21 vd. Yazar bu temelde yükümlülük suçları öğretisini, ilk baskısı 1963 tarihinde yayımlanan “Täterschaft und Tatherrschaft” isimli doçentlik teziyle oluşturmuştur. Öğretinin ortaya çıkışı ve benimsenme süreci hakkında bkz. Roxin, *Pflichtdelikte*, s. 509.

²⁵ Roxin, *Allgemeiner Teil II*, § 25, n. 268.

²⁶ Roxin, *Kriminalpolitik*, s. 17-18. Yazar bu konuda görüş değiştirmiş ve söz konusu “yaşam alanı”nın, ilk defa özel ceza normuyla ortaya çıkabileceğini de kabul etmiştir. Roxin, *Täterschaft*, s. 887; aynı yazar, *Pflichtdelikte*, 517-518.

düşen yükümlülükleri nasıl ihlal ettiği, gerçekleştirdiği ihlal karşısında büyük ölçüde önemini kaybetmektedir. Oysa öldürme, yaralama ve yağma gibi hakimiyet suçlarında üçüncü kişilere ait hukuken dokunulmaz nitelikteki alanlara failce dışardan yapılan bir saldırı söz konusudur.²⁷ Bu durum yükümlülük suçlarında failliği tayin edici niteliğiyle “fiilin haksızlık muhtevasına yönelik özel ilişkiyi” ortaya koymaktadır.²⁸ Yazara göre iki suç grubu arasında buradan kaynaklanan temel farklılık, doğal olarak faillik öğretisine de sirayet edecek “dogmatik etkiler” yaratmaktadır.²⁹ Özetle iki suç grubunun farklı haksızlık yapıları üzerine inşa edildiğini savunan yükümlülük suçları öğretisi, özellikle *qualifikationlos-doloses Werkzeug* konstelasyonunda intraneus ve extraneusun ceza sorumluluğunu, monist fiil hakimiyeti yaklaşımının aksine kolayca izah edebilmektedir. Buradaki başarısının da etkisiyle yazarın görüşleri literatürde önemli ölçüde taraftar bulmakta³⁰ ve yükümlülük suçlarında failliğin fiil hakimiyetiyle izah edilemeyeceği düşüncesi gittikçe yaygınlaşmaktadır.³¹

²⁷ Roxin, *Kriminalpolitik*, s. 18.

²⁸ Roxin, *Pflichtdelikte*, s. 512.

²⁹ Roxin, *Kriminalpolitik*, s. 18.

³⁰ Herzberg'e göre Roxin'in yükümlülük suçları öğretisi o güne kadar “faillik öğretisi alanındaki çalışmalar arasında belki de en önemli buluştur”. Herzberg, *Grundfälle*, s. 377.

³¹ Önemli farklılılarıyla birlikte temel olarak yükümlülüğe aykırılığı, yükümlülük suçlarının tamamında veya belli bir kısmında fiil hakimiyetini devre dışı bırakacak şekilde müstakil bir fail kriteri kabul eden yazarlar için bkz. Günter Heine/Bettina Weißer, *Schönkel/Schröder-StGB*, (30. Bası), C.H.Beck, Münschen, 2019, § 25, n. 21; Günther Jakobs, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, 2. Bası, Walter de Gruyter, Berlin/New York, 1991, § 21 n. 104, 116; Urs Kindhäuser/Till Zimmermann, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, (10. Bası), Nomos, Baden-Baden, 2022, § 38, n. 51; Walter Groppe/ Arndt Sinn, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, (5. Bası), Springer, Berlin, 2020, § 10, n. 88; Ernst-Joachim Lampe, “Systemunrecht und Unrechtssysteme”, *ZsTW*, Cilt 106, Sayı 4, 1994, 683-745, s. 689; Kristian Köhl, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, (8. Bası), Franz Vahlen, München, 2017, § 20, n. 14; Günther Stratenwerth/Lothar Kuhlen, *Strafrecht Allgemeiner Teil: Die Straftat*, Vahlen, 2011, § 12, n. 40; Herzberg, *Täterschaft*, s. 33; aynı yazar, *Grundfälle*, s. 377; Raúl Pariona Arana,

Roxin'e göre³² intraneusun arka planda kaldığı olaylarda yalnızca suç tipinin temelindeki özel yükümlülüğün ihlali onu, olayın merkez figürü haline getirdiği için öndekinin fiil üzerinde gerçek bir hakimiyet kurması, intraneusun dolaylı failliğine ilişkin herhangi bir engel yaratmaz. Bu suçlarda merkez figür konumu, sadece kendisine yönelik özel yükümlülük ihlalini gerçekleştiren kişiler için söz konusudur. Dolayısıyla fiil üzerinde hakimiyet tesis etmesine rağmen öndeki kişi sadece yardım eden olarak ilgili suçtan sorumlu tutulabilir.³³ Diğer bir ifadeyle yükümlülük suçlarında faillik yükümlülüğe aykırılık kriteriyle izah edildiğinden arkadaki intraneusun dolaylı failliği de aynı şekilde ele alınmaktadır. Hâkimiyet suçlarında arka planda olayı yönlendirici pozisyonda olması gereken dolaylı fail, bu konumunu araç kişi üzerinde zorlama veya aldatmayla veya örgütsel mekanizmalar sayesinde elde etmektedir. Böylece fiil hakimiyetinin gerektirdiği kontrol imkanına kavuşmaktadır. Yükümlülük suçlarında ise dolaylı faillik, bu tür bir fiil hakimiyetine ihtiyaç duymaz. Bu suçlarda özel yükümlülük altındaki kişinin harici eylemin yerine getirilmesini extraneus durumundaki birine bırakması, dolaylı faillik için yeterlidir.³⁴

Burada extraneusun kasten ve kendi özgür iradesiyle hareket etmesi, tüm bu açıklamalar sonrasında bile dolaylı faillikle bağdaşmayan bir unsurmuş gibi görünebilir. Zira geleneksel haliyle fiil hakimiyeti temelli izahatlar, aracı kişinin suç teşkil eden eylemleri üzerinde kurulan hakimiyete odaklanmaktadır. Öndekinin davranışının arkadakine isnat edilebilmesi de bu hakimiyetle

"Täterschaft und Pflichtverletzung – Grundlagen der Pflichtdelikte", *Festschrift für Claus Roxin*, De Gruyter Berlin-New York, 2011, 853-866, s. 853 vd.; Demirel, s. 139, 140.

³² Roxin, *Täterschaft*, s. 898; aynı yazar *Allgemeiner Teil II*, § 25, n. 271; aynı yazar, *Pflichtdelikte*, s. 509.

³³ Aynı yönde Gropp/Sinn, § 10, n. 118; Heine/Weißer, § 25, n. 21; Jakobs, § 21, n. 104, 116 ff. Sadece bu duruma özel olarak dolaylı failliğin, fiil hakimiyetine başvurmadan kabul edilebileceği yönünde bkz. Cramer, 399.

³⁴ Roxin, *Täterschaft*, s. 401-402. Bu durumda dolaylı fail olan intraneus, "*sanki suçu bizzat işlemiş gibi*" dir. Gropp/Sinn, § 10, n. 118. Bu değerlendirme suçu sanki bizzat işlemiş olan kişinin, neden doğrudan fail sayılmadığı sorusunu akıllara getirmektedir.

gereçeklendirilmektedir.³⁵ Ancak yükümlülük suçları öğretisi takip edilecek olursa, bu suçlarda isnadiyetin gerekçesi, doğal olarak özel yükümlülüğün ihlaliyle izah edilecektir. Burada dolaylı faillik bağlamında “bir başkası aracılığıyla suç işleme”, (AICK m. 25/1), bir başkası aracılığıyla “özel hukuki yükümlülüğü ihlal” olarak anlaşılır. Suçun esas muhatabı konumundaki intraneus, yükümlüğe aykırı bir şekilde, hukuki değerin ihlaline yönelik nihai eylemi extraneusa bıraktığında yine ilgili suçun unsurlarını yerine getirmiş kabul edilir. Bunun için araç kişiye karşı üstün bir iradeye sahip olması gerekmeyeceği düşünülmektedir.³⁶ Dolayısıyla yükümlüğe aykırılık öğretisinin ulaştığı sonuçlardan biri olarak dolaylı faillik çözümünü, hakimiyet düşüncesinden sıyrılarak ele almakta yarar vardır.

IV. Ara Değerlendirme

Şimdiye kadar temel argümanları üzerinden izah edilen iki farklı ayırım modeline ilişkin ara bir değerlendirmenin faydalı olacağı düşüncesindeyim. Bu çerçevede öncelikle kendisi de monist ayırım modelini savunan *Otto*'nun, fiil hakimiyetini normatifleştiren monist yaklaşıma yönelik eleştirilerinde haklı olduğunu tespit etmek gerekir. Zira fiil hakimiyetinin tutarlı bir uygulamasında; kasıtlı hareket eden aracı kişinin varlığına rağmen, arkadaki kişinin dolaylı fail olarak tipik eylemi gerçekleştirdiği sonucuna varmak çok mümkün değildir.³⁷ Buna sağlamaya yönelik çabalar fiil hakimiyeti kavramını belirsizleştirir.³⁸ Gerçek ve olgusal bir hakimiyetten vazgeçildiğinde fiil hakimiyeti öğretisinin temel anlayışı terk edilmiş olur.

Öte yandan olgusal fiil hakimiyetinden hareketle cezasızlık sonucuna ulaşılması da kanun koyucuyu doktrinsel bir görüşe bağlı

³⁵ Fiil hakimiyet düşüncesinin dolaylı faillğe etkileri hakkında bkz. Raúl Pariona Arana, “Mittelbare Täterschaft bei Pflichtdelikten”, *Festschrift für Bernd Schünemann*, De Gruyter, Berlin, München, Boston, 2015, 469-482, s. 470-471.

³⁶ Pariona Arana, *Mittelbare Täterschaft*, s. 472.

³⁷ Herzberg, *Täterschaft*, s. 31, 32.

³⁸ Heine/Weißer, § 25, n. 21. Aynı yönde Herzberg, eğer fiil hakimiyetinin orijinal anlamı çarpıtılmak istenmiyorsa, *Roxin*'in görüşlerini takip etmenin gerekli olduğunu belirtmektedir. Herzberg, *Täterschaft*, s. 33.

hale getirmektir.³⁹ Bunun sonucunda kanun koyucuya, sadece olgusal fiil hakimiyetiyle izah edilebilecek haksızlıkları cezalandırabilme olanağı verilmiş olur. Oysa tartışmaların ortaya çıktığı Alman ceza hukuku açısından meseleye yaklaşırsak AİCK'nın hiçbir yerinde failliğin yalnızca fiil hakimiyetiyle belirlenebileceği doğrultusunda bir emareye rastlanmamaktadır.⁴⁰ Tam tersine özel suç tiplerinde referans yapılan yahut ihdas edilen özel yükümlülük halleriyle kanun koyucu, bunların güçlü bir fail kriteri olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu tür bir yükümlülüğü ihlal eden kişinin, sadece aracı birini "kullandığı" için kanun koyucu tarafından cezasız bırakılmak istendiği sonucuna ulaşmak çok zordur. Burada kanunun sebep olduğu bir cezalandırma boşluğu değil, öğretinin bu suçlardaki farklılığı "çelişkiye düşmemek" adına görmezden gelme çabası söz konusudur. Oysa *Roxin*'in haklı olarak ifade ettiği üzere suç tiplerinin farklılığını gözetmek dogmatik bir çelişki değil, mantıklı ve tutarlı olmalıdır.⁴¹ Suç tiplerinin farklı yapılarına belli bir kriteri dayatmak yerine bu suçların yapısından hareketle kriter belirlenmesi gerekir.⁴² Dolayısıyla yöntem açısından suç tiplerinin yapılarını dikkate alarak farklı kriterleri uygulayabilen bir sistemin benimsenmesi ve monist bir yaklaşımla fiil hakimiyetinin normatifleştirilmesinden vazgeçilmesi gerekir. Özetle "*kriter yapıyı değil, suç tiplerinin yapısı uygulanacak kriteri belirlemelidir.*"⁴³

Diğer taraftan normatif çabaların fiil hakimiyeti öğretisi içinde yol açtığı sorunları bir kenara bırakırsak söz konusu olaylarda intraneusun failliği için normatif bir açıklamaya ihtiyaç duyulması doğal karşılanmalıdır. Zira sorunun çözümü, değerlendirici bir bakış açısıyla birincil fail sorumluluğunu tayin etmekten geçer. Monist yaklaşımın hataya düştüğü nokta, bunu olgusal bir enstrüman üzerinden, yani fiil

³⁹ Roxin, *Täterschaft*, s. 901.

⁴⁰ TCK açısından m. 37/2'deki dolaylı faillik tanımı, bu değerlendirmenin kanunumuz açısından geçerli olup olmadığı noktasında tereddüt yaratmaktadır.

⁴¹ Roxin, *Täterschaft*, s. 901.

⁴² Aynı yönde bkz. Cramer, s. 396.

⁴³ Pariona Arana, *Täterschaft und Pflichtverletzung*, s. 30-34, 213.

hakimiyetine atıfla yapmasıdır.⁴⁴ Ancak tek bir kriterle tüm suçları izah edebilmek için ortaya konulan bu çabalar, nihayetinde hakimiyet kriterindeki ayırt edici karakterin içini boşaltmakta ve onu esas anlamından uzaklaştırmaktadır.⁴⁵ İncelenen olaylarda özel yükümlülük altındaki kişinin faillliğini, özel pozisyonun ona fiil hakimiyeti sağladığını ileri sürerek açıklamak yerine⁴⁶ sorumluluğun özünü teşkil eden yükümlülük ihlalinin faillliği kurucu bir unsur olduğunu tespit etmek gerekir. Böylece bu suçlarda faillik, fiil hakimiyetinin zoraki kıskacından kurtarılmış olur.⁴⁷

⁴⁴ Heine/Weißer, § 25, n. 21.

⁴⁵ Krş. Pariona Arana, *Täterschaft und Pflichtverletzung*, s. 32.

⁴⁶ Bu durumda ispatlanması gereken fiil hakimiyetinin öncesinde varsayılması şeklinde "*petitio principii*" denilen mantıksal bir hataya düşüldüğü (Herzberg, *Täterschaft*, s. 32), bunun bir kısır döngü (*Zirkel*) oluşturduğu (Jakobs, § 21, n. 104.) ve sadece görünüşte bir çözüm (*Scheinklösung*) olduğu (Stratenwerth/Kuhlen, § 12, n. 40) yönündeki eleştirilere hak vermek gerekir.

⁴⁷ Türk hukukunda *qualifikationlos-doloses Werkzeug* olaylarına ilişkin yapılan hukuki değerlendirmelerin sayısı oldukça sınırlıdır. Bu kapsamda Demirel, özel yükümlülüğün suçun temel halinde kurucu bir unsur şeklinde öngörülmesi nedeniyle yukarıda verdiğimiz örnek suçları sırf yükümlülük suçu olarak değerlendirmekte ve bu suçlarda yükümlülüğün herhangi bir şekilde ihlal edilebileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla yazar bu suçlarda yükümlülüğün ihlalini, tek başına faili tayin edici bir kriter olarak kabul etmektedir. Buna göre intraneusun suça yönelik vakalar üzerinde fiil hakimiyeti tesis etmesine gerek yoktur. Bankacılık Kanunu'nda düzenlenen bankacılık zimmeti suçu (5411 s. BK m. 160) üzerinden açıklamalarını somutlaştıran yazar şu örneği vermektedir: "*bu bağlamda ATM'lere banka şubesinden araçla para götüren bir banka görevlisinin bir arkadaşına aracın önünü silahlı şekilde keserek paraları alıp götürebileceği, böylelikle paraları paylaşabilecekleri yönünde fikir vermesi üzerine arkadaşının söylenenleri aynen gerçekleştirmesi halinde fikir veren banka görevlisinin artık bankacılık zimmeti suçunun faili olarak sorumluluğundan bahsedilebilecek, sadece fiili işleyen ve hiçbir yükümlülüğe sahip olmayan kişinin işlediği hırsızlık suçuna azmettiren olarak sorumluluğu geri planda kalacaktır. Görüldüğü gibi sırf yükümlülük suçlarında yükümlü kılınan kişinin yükümlülüğünü herhangi bir şekilde ihlal etmesi yeterli olup bu ihlali gerçekleştirirken de ayrıca fiil hakimiyetine sahip olmasına gerek bulunmayacaktır.*" Demirel, s. 139-140. Yazarın değerlendirmelerinden

Bu noktada *Herzberg*'i takip ederek fiil hakimiyetine sahip olmayan intraneuslar açısından şu sorunun sorulması gerekir: “*ama esas belirleyici olan bu mu?*”⁴⁸ Yükümlülük suçları öğretisinin temelde haklılığını tespit eden yazarlar, ihlalin soyut bir şekilde tarif edildiği suçlarda bu soruya kolaylıkla olumsuz cevap verebilmektedir. Zira yükümlülük ihlalinin soyut tarzda cezalandırıldığı bir yerde fiil hakimiyetinden vazgeçmenin hiç de sorun yaratmayacağı düşünülmektedir.⁴⁹ Ancak bana göre tersi ihtimalde de yükümlülük

burada intraneus konumundaki banka görevlisini; dolaylı fail mi yoksa doğrudan fail mi kabul ettiği anlaşılacaktır. Ayrıca *Demirbaş*, “şahsen gerçekleştirilmesi gereken” yalan yere yemin ve firar gibi suçlar dışında özgü suçlarda tipik davranışın mutlaka özel fail vasfını taşıyan kişiler tarafından yerin getirilmesine gerek olmadığını savunmaktadır. Buna göre örneğin zimmet suçunda kamu görevlisi, kendisine tevdi edilen veya korumasına bırakılan bir şeyi “fiilen mal edinme” davranışını bizzat gerçekleştirmek zorunda olmayıp bunun icrasını başkasına bırakabilecektir. Burada kamu görevlisi, mal edinme davranışını hizmetliye bıraktığında yine zimmet suçunu işlemiş olacaktır. Timur Demirbaş, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, (18. Bası) Seçkin, Ankara, 2023, 571-572. Bu açıklamalar, kamu görevlisinin normatif fiil hakimiyetine göre mi yoksa sadece yükümlülüğe aykırı davranması nedeniyle mi fail kabul edildiği noktasında bir belirleme içermemektedir. Ayrıca ne tür bir faillğin söz konusu olduğu da izah edilmemiştir.

⁴⁸ Herzberg, *Täterschaft*, s. 33.

⁴⁹ Alman hukukunda bazı yazarlar, fiil hakimiyetinin normatifeştirilmesine karşı çıkmakla birlikte tek başına yükümlülüğe aykırılık kriterinin de yalnızca yükümlülük ihlalinin soyut bir şekilde tarif edildiği suçlarda uygulanabileceğini ileri sürmektedir. AICK m. 266’da düzenlenen güvene aykırılık suçu bu kapsamda görülmektedir. Bkz. Stratenwerth/Kuhlen § 12, n. 40. Bu yaklaşım takip edildiğinde yükümlülük suçlarının önemli bir bölümünde *qualifikationlos-doloses Werkzeug* konstelasyonu için cezasızlık sonucu ortaya çıkacaktır. Zira belli bir hareket ihtiva eden yükümlülük suçlarında tek başına yükümlülük ihlalinin faili belirlemediği ve fiil hakimiyetinin normatif bir bağlamda genişletilmesinin yanlış olduğu kabul edildiğinde bu suçlar açısından intraneusların cezasız kalacağı açıktır. Türk hukukunda *Özgenç* de bu uzlaştırıcı yaklaşımı benimser. Yazar özgü suçları, yükümlülük ihlalinin soyut bir şekilde tarif edilip edilmediğine göre “sırf yükümlülük suçları” ve “yükümlülük + hakimiyet suçları” olarak ikiye

suçları öğretisinden ayrılmayı gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Suç tipine özgü haksızlığın münhasıran özel yükümlülük ihlaliyle ortaya çıktığı bir yerde, tarif edilen davranış üzerindeki hakimiyetin belirleyici bir rol oynamayacağı kabul edilmelidir. Burada ilave bir kriter olarak fiil hakimiyetine başvurulmasında isabet yoktur. Yükümlülük suçlarında somut-soyut tarif üzerinden farklı sonuçlara ulaşılması; faillik ile suç tipinin bizzat gerçekleştirilmesi arasında paralellik kuran, kanunda bir eylemden bahsediliyorsa bunun mutlaka bizzat gerçekleştirilmesini arayan, aksi halde faillikten bahsedilemeyeceğini savunan ve yetersizliği nedeniyle büyük ölçüde terk edilen şekli objektif teoriyi çağrıştırmaktadır. Bu bakış açısı (hakimiyetin normatifleştirilmesi yönündeki çabalar gibi), fiil hakimiyeti öğretisinin temel esaslarıyla uyumsuzluk göstermektedir. Zira bu öğretiyi, kanuni tarifte yer verilen bir davranışın bizzat gerçekleştirilmesini değil

ayrımakta ve “görevi kötüye kullanma” gibi soyut tarif içerenler dışında yükümlülük suçlarının büyük çoğunluğunu ikinci gruba dahil etmektedir. Dolayısıyla yazar, sadece sırf yükümlülük suçlarında faillik yalnızca yükümlülüğün ihlaliyle belirlenmesi gerektiğini, bunlarda iştirak katkısı ve fiil hakimiyetinin faillik açısından tayin edici bir rol oynamayacağını ve bunların hiçbir icrai davranış gerçekleştirilmeden ihmalen dahi işlenebileceğini savunmaktadır. Önemli olan öngörülen yükümlülüğün herhangi bir davranışla ihlal edilmesidir. Ayrıntılı açıklamalar için bkz. İzzet Özgenç, “Kamu Görevi, Yükümlülük Suçları, Yükümlülük Suçlarına İştirak (Karar İncelemesi)”, *SÜHFD*, Cilt 4, Sayı 1-2, 1994, 329-348, s. 344 vd.; aynı yazar, *Suçta İştirakin Hukuki Esası*, İBB Hukuk Müşavirliği, İstanbul, 1996, 165 vd.; aynı yazar, *Müşterek Faillik*, s. 188, 189. Aynı yönde *Akbulut*, TCK m. 40’ın gerekçesi üzerinden kanunun, uzlaştırıcı yaklaşımı benimsediği sonucuna ulaşmıştır. Bkz. Berrin Akbulut, ‘Bağlılık Kuralı’ *GÜHFD*, Cilt 14, Sayı 1, 2010, 167-214, s. 185. Ancak dikkatli incelendiğinde Özgenç’in ihmali suçları da örtülü bir şekilde sırf yükümlülük suçu kabul ettiği anlaşılır. Özgenç, *Suçta İştirakin Hukuki Esası*, s. 163-165. Bununla birlikte hem Özgenç hem *Akbulut*, *qualifikationlos-doloses Werkzeug* konstelasyonunu özel olarak incelemediğinden, *yükümlülük + hakimiyet* kriterinin bu sorun özelinde nasıl uygulanacağına ilişkin bir değerlendirme yapmamışlardır.

maddi tipikliği esas alır.⁵⁰ Bu yönüyle hakimiyet suçlarında fiil hakimiyeti, suçun tipikliğinin maddi anlamda yerine getirilmesini ifade ettiğine göre yükümlülüğe aykırılığın da ilgili suçlarda maddi tipikliği izah eden bir kriter olduğuna dikkat edilmelidir. Bu bağlamda özel yükümlülük altındaki kişinin, tarif edilen hareketi bizzat gerçekleştirmesi gerektiği gibi bir düşünceden uzak durulmalıdır. Kanuni tarifte ilave bir harici davranış yer alsa da özel yükümlülüğün ihlaliyle ilgili suç tipinin maddi anlamda gerçekleştirilmesi mümkündür.⁵¹

Öte yandan suç tipinde bizzat gerçekleştirilebilecek özel bir yükümlülük ihlali tarif ediliyorsa zaten intraneusun arkada kalarak bu suçu işlemesi mümkün olmaz. Çünkü bu suçların bizzat işlenebilen karakteri, yükümlülüğün başka türlü ihlal edilebilmesini imkânsız hale getirmektedir.⁵² Bu suçlarda yükümlülük ihlali ile tipik hareketin bizzat gerçekleştirilmesi arasında ayrılmaz bir bağ mevcuttur.⁵³ Çalışmada arkadaki intraneusun ceza sorumluluğunu izah etmek için AİCK ve TCK'dan seçilen örnek yükümlülük suçları açısından bu tür bizzat işleme zorunluluğu söz konusu değildir. Dolayısıyla örneğin AİCK m. 288 gereği kasıtlı bir extraneus aracılığıyla icra takibini engelleyen

⁵⁰ Krş. Claus Roxin, "Stratenwerth, Günter: Strafrecht, Allgemeiner Teil I. Die Straftat. Köln (Usw.) Heymanns 1971- Buchbesprechung", *ZStW* Cilt 84, Sayı 4, 1972, 993-1014, 1009.

⁵¹ Bu noktada yükümlülük suçlarında ilave hareketlerin, neden tarif edilmiş olabileceği hakkında bkz. Roxin, *Stratenwerth*, s. 1009. Kanunilik ilkesi temelli itirazlara karşı argüman olarak bkz. Lars Witteck, *Der Betreiber im Umweltstrafrecht*, Nomos Baden-Baden, 2005, 119.

⁵² Bizzat işlenebilirliğin hem hakimiyet suçlarında hem yükümlülük suçlarında ortaya çıkabileceği yönünde isabetli görüş için bkz. Demirel, s. 156. Özgü suçlardan ayrı bir kategori olarak bizzat işlenebilen suç sınıflandırmasını reddeden görüş için bkz. Özgenç, *Suçta İştirakin Hukuki Esası*, s. 179; Kitapçoğlu Yüksel, s. 127.

⁵³ Bizzat işlenebilirliğin söz konusu olduğu yükümlülük suçlarına yalan tanıklık (TCK m. 272) ve yalan yere yemin etme (TCK m. 275) gibi ifade suçları örnek verilebilir. Roxin'e göre bu suçlar, "şahsa sıkı sıkıya bağlı yükümlülük suçları"dır. (*höchstpersönliche Pflichtdelikte*) Roxin, *Allgemeiner Teil II*, § 25, n. 303-307. Aynı yönde bkz. Schünemann/Greco, § 25, n. 52.

borçlu, maddi tipikliği yerine getirmiş olur. Aynı zamanda kendisine güvenilerek teslim edilen bir malvarlığına üçüncü kişinin harici katkısından yararlanarak zarar veren kişi, zimmet veya güveni kötüye kullanma suçunu maddi olarak gerçekleştirir. (AİCK m. 266, TCK m. 155, 247) Buna ilaveten görevi gereği vakıf olduğu ticari sırrı, extraneusun harici davranışı aracılığıyla ifşa eden yönetici de kendisine güvenilerek teslim edilen kâğıdı extraneus aracılığıyla dolduran kişi de ilgili suçları maddi anlamda işlemiş olur.⁵⁴ Bu örneklerde intraneuslara yapılacak suçlama, bu eylemler üzerinde hâkim olmalarından değil kendilerine düşen ve suç tiplerinin temelinde yatan özel yükümlülükleri ihlal etmelerinden kaynaklanır. *Roxin*'in ifadesiyle bu suçlarda harici eylemin başkasına bırakılması, söz konusu yükümlülüğün fail tarafından ihlal edilmediği anlamına gelmez. Suç tipine mahsus özel bir yükümlülüğün intraneus tarafından ihlal edilmesi, onu olayların “merkez figürü” haline getirir.

V. Intraneusun Doğrudan Failliği Bağlamında Nihai Değerlendirme

İncelenen olaylarda intraneusun failliği, bu yükümlülük suçlarının yapısına uygun olarak yükümlülüğün ihlali üzerinden belirlenmeli, intraneusun extraneus yardımıyla suçu gerçekleştirdiği kabul edilmelidir. Bu aşamada Alman ceza hukuku açısından dolaylı faillik veya doğrudan faillik tartışmalarının terminolojik bir anlam taşıdığı ileri sürülebilir.⁵⁵ Sadece kanunilik ilkesi yönünden değerlendirilirse buna hak verilebilir. Zira AİCK m. 25/1’de dolaylı faillik gayet nötr bir şekilde “başkası aracılığıyla suç işleme” olarak tanımlandığından, intraneusun dolaylı fail olduğunu ileri sürmek, kanuna aykırılık teşkil etmez.⁵⁶ Yükümlülük suçları fiil hakimiyeti

⁵⁴ Krş. *Roxin, Allgemeiner Teil II* § 25 n. 283.

⁵⁵ *Stratenwerth/Kuhlen*, § 12, n. 40 dn. 51.

⁵⁶ Nitekim kanundaki bu nötr tanımın, taksirli suçlarda dolaylı failliğin kabulüne dahi engel teşkil etmeyeceği ileri sürülmektedir. Zira Alman kanun koyucu, tarihsel olarak dolaylı failliğin taksirli suçlarda uygulanmasını öngörmemiş olsa dahi bu iradesi şeriklik düzenlemelerindeki gibi kanuna yansımadığından taksirli dolaylı failliğin kurgulanması kanuna aykırılık oluşturmaz. Bkz. Joachim Renzikowski,

kıskacından kurtarıldığında; nihai davranışın icrasını extraneusa bırakan intraneus, bu tanım kapsamına dahil edilebilir. TCK m. 37/2'de öngörülen dolaylı faillik tanımı ise “suçun işlenmesinde bir başkasını araç olarak kullanan kişi”den bahsetmektedir. Devamında kusur yeteneği olmayanların kullanılmasını daha ağır cezalandıran düzenleme, fiil hakimiyetine referans sayılabilecek bir ifade tarzı içermektedir. Bu yönüyle hakimiyet ilişkisinden bağımsız bir dolaylı faillik kabulünün benimsenmesi, Türk hukuku açısından aynı derecede kolay olmayacaktır.⁵⁷

Bununla birlikte yükümlülük suçları öğretisinin *qualifikationlos-doloses Werkzeug* olaylarında tutarlı bir sonuç üretmesi için intraneusun dolaylı failliğini reddetmek gerekir.⁵⁸ Burada tipik neticeye en yakın davranışı extraneusun gerçekleştirmesi nedeniyle dolaylı faillikten bahsedilmesi, hakimiyet düşüncesiyle ve genel icrai (hakimiyet) suçlarla bir şekilde paralellik kurulmasından kaynaklanır.⁵⁹ Böylece suça yönelik vakalar üzerinde hakimiyet kuran kişilerin failliğini, belli oranda bu kişilerin tipik neticeyle harici ilişkileri (aracılı-aracısız) ve yakınlıkları üzerinden tayin eden düşünceye⁶⁰ geçerlilik tanınmaktadır. Oysa yükümlülük suçlarının hakimiyet suçlarından ayrılan yapısını anlamak için gereken “*perspektif değişikliği*” bu suçlarda gündeme gelecek faillik türlerinin belirlenmesinde de etkisini sürdürmelidir.⁶¹ Bu yeni bakış açısıyla özel yükümlülük ihlalinin, incelediğimiz suçlarda tek başına failliği tesis etmekle kalmadığına aynı zamanda fail ile hukuki değer arasında doğrudan bir bağlantı oluşturduğuna dikkat edilmelidir.

Restriktiver Täterbegriff und fahrlässige Beteiligung, Mohr Siebeck, Tübingen, 1997, 277, 278; krş. aynı yazar, “Die fahrlässige Mittäterschaft” *Festschrift für Harro Otto*, Carl Heymanns Verlag, Köln, 2007, 423-440, s. 438, 439.

⁵⁷ Bu zorluğun aşımı için, TCK m. 40/2'de öngörülen kural ile yükümlülük suçlarında failliğin kurucu bir şekilde düzenlendiği görüşü benimsenebilir.

⁵⁸ Aynı yönde bkz. Witteck, s. 120.

⁵⁹ Krş. Teresa Pizarro Beleza, “Täterschaftsstruktur bei Pflichtdelikten”, *Bausteine des europäischen Strafrechts-Coimbra-Symposium für Claus Roxin*, Carl Heymanns Verlag Köln Berlin Bonn Münschen, 1995, 267-282, s. 273-274. Aynı yönde bkz. Witteck, s. 120.

⁶⁰ Witteck, 117.

⁶¹ “*Perspektivenwechsel*”, Witteck, s. 117, 120.

Bahsedilen doğrudanlık, suçun kasten hareket eden bir extraneus ile gerçekleştirilmesi halinde de ortadan kalkmayacaktır.⁶² Zira Jacobs'un ifadesiyle "bu durumlarda, failin hukuki değerle olan ilişkisi her zaman doğrudandır".⁶³ Bunun doğal bir sonucu, sorumluluğun gerekçelendirilmesinde, failin davranışı ile diğer iştirakçilerin davranışları arasındaki ilişkinin önemini kaybetmesidir.⁶⁴ Dolayısıyla burada sorumluluğun, hakimiyet suçlarıyla paralellik içinde dolaylı faillik üzerinden izah edilmesine ve harici nazarla "araç üzerinden bağlantı" tesis edilmesine ihtiyaç yoktur. Eğer bu suçlarda faillik, münhasıran suç tipinin temelindeki özgü yükümlülüğün ihlaliyle ortaya çıkıyorsa harici davranışın bizzat mı yoksa bir aracıyla mı gerçekleştirildiği sorusu, hangi failliğin gündeme geleceğini izah etmek yönünden anlamlı olmaz.⁶⁵ Her halükarda hukuki değerle doğrudan bağlantısı nedeniyle intraneusun doğrudan failliğini kabul etmek, yükümlülük suçu düşüncesi açısından tutarlı ve doğru olmalıdır.⁶⁶ Bu nedenle tartışmaların yükümlülük suçları öğretisi açısından isabetli bir yönde gelişmesi için *qualifikationlos-doloses Werkzeug* olaylarının, dolaylı faillik kapsamından çıkarılması gerekir.⁶⁷

Bu çerçevede AICK m. 288 bakımından, malvarlığını kendisi gizleyen intraneus A ile bunu yapması için bir extraneusu azmettiren A arasında, hukuki değere zarar veren yükümlülük ihlalinin doğrudanlığı açısından fark yoktur. A'nın malvarlığını bizzat gizlemesine tali bir katkı sunan B, suça yardım etmiş sayılacağı gibi, olayda gerçekleştiği üzere A'nın talimatı üzerine bu gizlemeyi yapan B de A'nın doğrudan yükümlülüğe aykırılığına yardım eden sayılmalıdır. Diğer taraftan

⁶² Javier Sanchez-Vera, *Pflichtdelikt und Beteiligung*, Duncker & Humboldt, Berlin, 1999, s. 162-163. Krş. Stratenwerth/Kuhlen § 12 n. 40 dn 51.

⁶³ Jacobs, § 21, n. 116.

⁶⁴ Krş. Urs Kindhäuser, "Handlungs- und normtheoretische Grundfragen der Mittäterschaft", *Festschrift für Alexander Hollerbach*, Duncker & Humblot, Berlin, 2001, 627-656, s. 649.

⁶⁵ Pizarro Beleza, s. 273.

⁶⁶ Manfred Hake, *Beteiligtenstrafbarkeit und "besondere persönliche Merkmale"*, Duncker & Humboldt, Berlin, 1994, s. 170, dn. 14; Sanchez-Vera, s. 162-163.

⁶⁷ Krş. Wolfgang Schild/ Bernhard Kretschmer, *Nomos Kommentar STGB* (6. Bası) Nomos, Baden-Baden, 2023, § 25 n. 70.

kâğıdın imzalayan tarafından güvenilerek teslim edildiği kişi, yükümlülüğünü bilerek ihlal ettiğinde, bizzat dolduran mı yoksa başkasına doldurtan mı olduğu sorusu failliğin türünü belirlerken anlamını yitirir. Bizzat doldurduğunda, özel bir teknik göstererek ona yardım eden veya olaydaki gibi intraneusun talimatı sonucunda bu belgeyi -fiil hakimiyetiyle- dolduran kişi, her iki ihtimalde de suçun doğrudan faili olan intraneusa yardım etmektedir. Bu sonuç, bir güven ilişkisi içinde kendisine teslim edilen malvarlığına zarar veren, zimmetine geçiren veya ticari sırrı ifşa eden intraneusların, harici icrayı başkasına bıraktığı durumlarda da geçerliliğini koruyacaktır. Her halükârda yükümlülüğün özel muhatabı suçun doğrudan failidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Peer-Review: Externes Peer-Review-Verfahren.

Interessenkonflikt: Der/die Autorinnen unterliegt/unterliegen keinem Interessenkonflikt.

Finanzielle Unterstützung: Der/die Autorinnen erklärt/en, dass diese Studie keine finanzielle Unterstützung erhalten hat.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Konstellation des qualifikationslos-dolosen Werkzeugs zählt zu den umstrittensten Themen der Täterlehre im Zusammenhang mit Pflichtdelikten. Hierbei handelt es sich um Fälle, in denen der vorsätzlich unmittelbar handelnde Extraneus die Ausführungshandlung begeht, während der Intraneus ihn lediglich zu dieser Handlung anstiftet. Aus der Tatsache, dass dem Vordermann die erforderliche Pflichtstellung und dem Hintermann die tatsächliche Tatherrschaft fehlt, ergibt sich die schwierige Frage, wie die Strafbarkeit der beiden zu bewerten ist. Diese besondere Problematik wurde in diesem Beitrag anhand konkreter Fälle und ausgewählter Tatbestände von Pflichtdelikten aus dem deutschen und dem türkischen Strafgesetzbuch (StGB § 266 und 288; türkisches StGB, TüStGB, § 155, 209, 239 und 247) untersucht. Da die Haupttat solcher Delikte nur von einem Täter mit besonderer Pflichtstellung begangen werden kann, ist es in den untersuchten Fällen demjenigen, der dem Erfolg am nächsten steht, nicht möglich, die relevante Straftat allein zu verwirklichen. Dies führt zum Ausschluss der Strafbarkeit wegen Anstiftung. Deshalb erfordert die strafrechtliche Zurechnung zwingend die Begründung der Täterschaft für den Hintermann.

Die herrschende Meinung, die im Rahmen des monistischen Denkens die Abgrenzung zwischen Täterschaft und Teilnahme bei allen vorsätzlichen Tatbeständen durch das Kriterium der "Tatherrschaft" erklärt, spricht sich hierbei zumeist auch für dieses "Universalkriterium" aus. Diesmal stellt es jedoch eine normative Bedeutung dar. Somit bejaht der Großteil der monistischen Tatherrschaftslehre die Täterschaft des Vordermannes mithilfe der Normativierung. Demnach sollte die Tatherrschaft nicht als faktische Steuerung des Geschehens verstanden werden, das zur Deliktsverwirklichung führt; vielmehr sollte diesem Begriff eine sozial-normative Bedeutung verliehen werden. In diesem Zusammenhang begründen alle vorgebrachten Meinungen die Täterschaft des Intraneus damit, dass seine besondere Pflichtstellung ihm die Herrschaft über die Tat ermöglicht. Besonders unter Berücksichtigung dessen, dass das betreffende Verbrechen nur mit dem Beitrag des Intraneus begangen werden kann und der Extraneus lediglich durch die Tatgelegenheit, die der Intraneus bietet, an der Tat teilnehmen kann, wird die Ansicht vertreten, dass diese starke Position dem Hintermann eine normativ-soziale

Tatherrschaft verleiht. Diejenigen, die innerhalb des monistischen Modells einen konsistenteren Ansatz verfolgen, lehnen eine Abweichung vom ursprünglichen Sinn der Tatherrschaft ab und argumentieren, dass es Sache des Gesetzgebers ist, eine Lösung für die entstehende Strafbarkeitslücke zu finden, falls kein Element vorliegt, das die tatsächliche Tatherrschaft des Hintermannes rechtfertigen könnte (wie Nötigung oder Irrtum).

Im Anschluss an die Perspektive von Roxin spricht sich der Aufsatz ebenfalls dafür aus, die Täterkriterien an die Struktur des jeweiligen Verbrechens anzupassen, anstatt ein einheitliches Kriterium der "Tatherrschaft" anzuwenden, das durch Normativierung oft seinen sinnvollen ursprünglichen Sinn verliert. Daher wird vorgeschlagen, ein System zu übernehmen, das verschiedene Kriterien anwenden kann, indem es die Struktur der jeweiligen Straftypen berücksichtigt, und dabei den monistischen Ansatz abzulehnen. Auf dieser Grundlage wird es als zutreffend erachtet, dass die „Verletzung einer tatbestandsspezifischen Sonderpflicht“ eigenständig als konstituierendes Element der Täterschaft anerkannt wird. Diese Betrachtungsweise sollte nicht nur für Delikte gelten, bei denen die Pflichtverletzung ganz abstrakt beschrieben wird, sondern auch für solche, deren Vorschrift eine bestimmte Tathandlung zusätzlich festlegt. Denn wenn das tatbestandsspezifische Unrecht ausschließlich durch die Verletzung einer besonderen Pflicht und das dadurch verletzte Rechtsgut entsteht (egal, ob dies durch Dritte oder ohne deren Einwirkung geschieht), erfordert es keine Abkehr von der Lehre der Pflichtdelikte, dass die gesetzliche Definition zusätzlich eine bestimmte Handlung vorgibt. Die eigenhändigen und deswegen als „höchstpersönlich“ bezeichneten Pflichtdelikte bilden jedoch eine Ausnahme von dieser Bewertung. Da eine solche höchstpersönliche Bindung in Bezug auf die untersuchten Straftatbestände nicht vorliegt, sollte in der oben beschriebenen Konstellation, die aus den anhand der relevanten Straftatbestände (StGB § 266 und 288; TüStGB § 155, 209, 239 und 247) konstruierten Fällen besteht, die Täterschaft des Intraneus ausschließlich durch die Pflichtverletzung bestimmt werden. Insoweit vertritt der Autor die Lehre der Pflichtdelikte und kommt somit zu dem Zwischenergebnis, dass in diesen Tatbeständen bei der Bestimmung der Täterschaft der äußere Anteil der Beteiligten keine Rolle spielt.

Dennoch wird an diesem Punkt eine abweichende Auffassung vertreten, dass Roxin und die ihm folgenden Ansichten, die sich in den untersuchten Fällen für die Anerkennung der mittelbaren Täterschaft aussprechen, nicht zutreffend sind. Das hängt damit zusammen, dass die Annahme der mittelbaren Täterschaft, die offensichtlich zum großen Teil darauf beruht, dass das typische Ergebnis durch das Verhalten des Extraneus am nächsten herbeigeführt wird, fälschlicherweise eine Parallele zum Tatherrschaftsgedanken und zu allgemeinen Begehungsdelikten (Herrschaftsdelikten) zieht. Um den richtigen Ansatz für Pflichtdelikte weiterzuführen, muss berücksichtigt werden, dass der Perspektivenwechsel, der für das Verständnis der besonderen Struktur der Pflichtdelikte erforderlich ist, konsequent auf alle Aspekte der Täterschaftsanalyse angewendet werden sollte. Dementsprechend sollte beachtet werden, dass die Verletzung einer besonderen Pflicht in den untersuchten Delikten nicht nur ausreicht, um die Täterschaft allein zu begründen, sondern auch ein direktes Verhältnis zwischen dem Täter und dem geschützten Rechtsgut herstellt. Wenn die Täterschaft bei diesen Delikten ausschließlich durch die Verletzung der dem Straftatbestand zugrunde liegenden besonderen Pflicht begründet wird, ist die Frage, ob die äußere Handlung direkt oder durch einen Dritten ausgeführt wurde, nicht von Bedeutung, um zu bestimmen, welche Art der Täterschaft vorliegt. In jedem Fall ist es nach dem zutreffenden Ansatz, der sich an Pflichtdelikten orientiert, konsequent und richtig, die unmittelbare Täterschaft des Intraneus anzuerkennen, da dieser aufgrund seiner direkten Beziehung zum geschützten Rechtsgut unmittelbar verantwortlich ist.

KAYNAKÇA

- AKBULUT Berrin, "Bağlılık Kuralı" *GÜHFD*, Cilt 14, Sayı 1, 2010, 167-214.
- AYGÖRMEZ Gülsün Ayhan, *Çevre Ceza Hukuku Cilt I*, On iki Levha, İstanbul, 2021.
- BLOY René, *Die Beteiligungsform als Zurechnungstypus im Strafrecht*, Duncker & Humblot, Berlin, 1985.
- CRAMER Peter, "Gedanken zur Abgrenzung von Täterschaft und Teilnahme", *Festschrift für Paul Bockelmann*, Beck, München, 1979, 389-403.
- DEMİRBAŞ Timur, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, (18. Bası) Seçkin, Ankara, 2023.
- DEMİREL Muhammed, *Suçta İştirakte Bağlılık Kuralı*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- ERDEM Dilek Özge, "Türk Ceza Hukukunda Açığa Atılan İmzanın Kötüye Kullanılması Suçu (TCK m. 209)" *CHD*, Cilt 13, Sayı 37, Ağustos 2018, 171-194.
- GROPP Walter/ SİNN Arndt, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, (5. Bası) Springer, Berlin, 2020.
- HAKE Manfred, *Beteiligtenstrafbarkeit und "besondere persönliche Merkmale*, Duncker & Humboldt, Berlin, 1994.
- HEİNE Günter/WEİßER Bettina, *Schönke/Schröder-StGB*, (30. Bası), C.H.Beck, Münschen, 2019.
- HERZBERG Rolf Dietrich, "Grundfälle zur Tatherrschaftslehre", *JUS*, 1974 (6), 374-379.
- HERZBERG Rolf Dietrich, *Täterschaft und Teilnahme*, C.H.Beck, Münschen, 1977.
- JÄGER Christian, *Examens-Repetitorium Strafrecht Allgemeiner Teil*, (11. Bası) C.F. Müller, Heidelberg, 2024.

JAKOBS Günther, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, 2. Bası, Walter de Gruyter, Berlin/New York, 1991.

JESCHECK Heinrich/WEIGEND Thomas, *Lehrbuch des Strafrechts Allgemeiner Teil*, (5. Bası), Duncker & Humblot, Berlin, 2005.

KİNDHÄUSER Urs, "Handlungs- und normtheoretische Grundfragen der Mittäterschaft", *Festschrift für Alexander Hollerbach*, Duncker & Humblot, Berlin, 2001, 627-656.

KİNDHÄUSER Urs/ZİMMERMANN Till, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, (10. Bası), Nomos, Baden-Baden, 2022.

KİTAPÇIOĞLU YÜKSEL Tülay, *Özgü Suç*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2021.

KÜHL Kristian, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, (8. Bası), Franz Vahlen, München, 2017.

LAMPE Ernst-Joachim, "Systemunrecht und Unrechtssysteme", *ZsTW*, Cilt 106, Sayı 4, 1994, 683-745.

MURMANN Uwe, *Grundkurs Strafrecht Allgemeiner Teil*, (6. Bası), C. H. Beck, München, 2021.

OTTO Harro, "Täterschaft, Mittäterschaft, mittelbare Täterschaft", *JURA*, Cilt 27, Sayı 5, 1987, 246-258.

OTTO Harro, *Grundkurs Strafrecht Allgemeine Strafrechtslehre*, (7. Bası) De Gruyter, Berlin, 2004.

ÖZGENÇ İzzet, "Failliğin Üçüncü Bir Görünüş Şekli Olarak Müsterek Faillik", *SÜHFD*, Cilt 4, Sayı 1-2, 1994, 159 – 190.

ÖZGENÇ İzzet, "Kamu Görevi, Yükümlülük Suçları, Yükümlülük Suçlarına İştirak (Karar İncelemesi)", *SÜHFD*, Cilt 4, Sayı 1-2, 1994, 329-348.

ÖZGENÇ İzzet, *Suçta İştirakin Hukuki Esası*, İBB Hukuk Müşavirliği, İstanbul, 1996.

PARİONA ARANA Raúl, "Täterschaft und Pflichtverletzung – Grundlagen der Pflichtdelikte", *Festschrift für Claus Roxin*, De Gruyter Berlin-New York, 2011, 853-866.

- PARİONA ARANA Raúl, "Mittelbare Täterschaft bei Pflichtdelikten", *Festschrift für Bernd Schünemann*, De Gruyter, Berlin, München, Boston, 2015, 469-482.
- PARİONA ARANA Raúl, *Täterschaft und Pflichtverletzung*, Nomos, Baden-Baden, 2010.
- PÍZARRO BELEZA Teresa, "Täterschaftsstruktur bei Pflichtdelikten", *Bausteine des europäischen Strafrechts-Coimbra-Symposium für Claus Roxin*, Carl Heymanns Verlag, Köln Berlin Bonn Münschen, 1995, 267-282.
- PUTZKE Holm, "Pflichtdelikte und objektive Zurechnung", *Festschrift für Roxin*, De Gruyter, 2011, 425-438.
- RENGIER Rudolf, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, (12. Bası), C. H. Beck, München, 2020.
- RENZİKOWSKI Joachim, "Die fahrlässige Mittäterschaft", *Festschrift für Harro Otto*, Carl Heymanns Verlag, Köln, 2007, 423-440.
- RENZİKOWSKI Joachim, *Restriktiver Täterbegriff und fahrlässige Beteiligung*, Mohr Siebeck, Tübingen, 1997.
- ROXİN Claus, "Pflichtdelikte und Tatherrschaft", *Festschrift für Bernd Schünemann*, De Gruyter, 2014, 509-532.
- ROXİN Claus, "Stratenwerth, Günter: Strafrecht, Allgemeiner Teil I. Die Straftat. Köln (Usw.): Heymanns 1971- Buchbesprechung", *ZStW* Cilt 84, Sayı 4, 1972, 993-1014.
- ROXİN Claus, *Kriminalpolitik und Strafrechtssystem*, Walter De Gruyter, Berlin, 1973.
- ROXİN Claus, *Strafrecht Allgemeiner Teil Band II*, C. H. Beck, München, 2003.
- ROXİN Claus, *Täterschaft und Tatherrschaft*, De Gruyter, Berlin/Boston, 2022.
- SANCHEZ-VERA Javier, *Pflichtdelikt und Beteiligung*, Duncker & Humboldt, Berlin, 1999.

SCHILD Wolfgang/KRETSCHMER Bernhard, *Nomos Kommentar STGB*, (6. Bası) Nomos, Baden-Baden, 2023.

SCHÜNEMANN Bernd/GRECO Luis, *Leipziger Kommentar Band 2*, De Gruyter, Berlin/Boston, 2020.

STRATENWERTH Günther/KUHLEN Lothar, *Strafrecht Allgemeiner Teil: Die Straftat*, Vahlen, 2011.

WELZEL Hans, *Das Deutsche Strafrecht*, (11. Bası), Walter de Gruyter, Berlin, 1969.

WITTECK Lars, *Der Betreiber im Umweltstrafrecht*, Nomos Baden-Baden, 2005, 119.

YERDELEN Erdal "Açığa İmzanın Kötüye Kullanılması Suçu", *CHD*, Cilt 8, Sayı 23, Aralık 2013, 71-91.